

ผู้ชายกับความรักในบทละครโนของเสะอะมิ*

วินัย จามรสุนทรียา

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพของตัวละครเอกชายในบทละครโนของเสะอะมิจำนวน 5 เรื่อง ได้แก่ อะมิกะริ คะโยะอิโคมะชิ โคะอิโนะโอะโมะนิ นิมิกิจิ และ ฟุนะบะมิ และศึกษาแนวคิดที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องที่ศึกษา 3 ประเด็นได้แก่กฎแห่งกรรม การบรรลุธรรม และความรักสองชาติภพ

ผลการศึกษาพบว่าภาพของตัวละครเอกชายมี 5 ภาพ ได้แก่ ภาพความปรารถนาดีต่อหญิง ภาพความไม่ปรารถนาดีต่อหญิง ภาพความมุ่งมั่นเรื่องความรัก ภาพความไม่มุ่งมั่นเรื่องความรัก และภาพความแค้นเคือง ส่วนแนวคิดเรื่องกฎแห่งกรรมพบว่าทั้ง 5 เรื่องแสดงผลของกรรมไม่ดีจากชาติก่อนที่สนองผลในชาติต่อมา แนวคิดเรื่องการบรรลุธรรมพบว่าเรื่องที่มีตัวละครเอกเป็นวิญญาณสามารถบรรลุธรรมได้ แนวคิดเรื่องความรักสองชาติภพพบว่าชายกับหญิงในเรื่อง คะโยะอิโคมะชิ นิมิกิจิ และ ฟุนะบะมิ มีความสัมพันธ์กันสามภพสองชาติภพ

คำสำคัญ: ผู้ชายกับความรัก บทละครโน เสะอะมิ ภาพของตัวละครเอก

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานวิจัยซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา 2557

Man and Love in Zeami's *Noh* plays

Winai Jamornsuriya*

Faculty of Humanities and Social sciences, Nakhon Ratchasima Rajabhat University

Abstract

Zeami Motokiyo (世阿弥 元清) (c. 1363 – c. 1443), also called Kanze Motokiyo (観世 元清), is generally seen as the most significant playwright of Japan's classical *Noh* theater. The image of heroes from the perspective of karmic law, attaining nirvana, and love that lasts for two lifetimes was studied in the *Noh* plays *Ashikari*, *Kayoi Komachi*, *Koi no Omoni*, *Nishikigi*, and *Funabashi*.

Results were that heroes shared the characteristics of being positively and negatively drawn to women, love obsession and its absence, and expressing rancor. In all five plays, the idea of karmic law was found, in which bad karma from a previous life carries on to the next life. The possibility of attaining nirvana through heroic actions of the soul was also present. The concept conjugal love lasting through two lifetimes was found in *Kayoi Komachi*, *Nishikigi*, and *Funabashi*.

Keywords: Man and love, *Noh* plays, Zeami Motokiyo, Images of heroes.

* Corresponding author's email: winaitaiyo@hotmail.com

1. บทนำ

ละครโน 能 เป็นศิลปะการแสดงโบราณของญี่ปุ่นประเภทหนึ่งซึ่งแสดงสืบทอดต่อเนื่องยาวนานกว่า 600 ปี เสะอะมิ 世阿弥 (ค.ศ. 1363?–1443?) บิดาแห่งละครโนได้แต่งบทละครโนที่แสดงเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรักระหว่างชายกับหญิง จากงานวิจัยของ โอะโมะเตะ อะกิระ 表章 นักวิจัยผู้ได้รับการยอมรับสูงในวงการวิจัยละครโนพบว่าบทละครโนของเสะอะมิที่แสดงเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรักระหว่างชายกับหญิงและยังมีการแสดงอยู่ในปัจจุบันมีทั้งหมด 15 เรื่อง ในจำนวนนี้เป็นเรื่องที่มีตัวละครเอกเป็นผู้หญิง 10 เรื่องและเรื่องที่มีตัวละครเอกเป็นผู้ชาย 5 เรื่อง ได้แก่ อะมิกะริ 「芦刈」 คะโยะอิโคมะชิ 「通小町」 โคะอิโนะ โอะโมะนิ 「恋重荷」 นิฉิกิจิ 「錦木」 และฟูนะบะมิ 「船橋」 โดยตัวละครเอกชายทั้ง 5 เรื่องต่างระทมทุกข์เรื่องความรัก

งานวิจัยเกี่ยวกับบทละครโนที่แสดงเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรักส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับตัวละครหญิง มีงานวิจัยเกี่ยวกับตัวละครหญิงที่ต้องทุกข์ทรมานเพราะพฤติกรรมของผู้ชาย ส่วนงานวิจัยเกี่ยวกับตัวละครชายในบทละครโนที่แสดงเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรักยังมีจำนวนไม่มากนัก งานวิจัยเกี่ยวกับตัวละครชายส่วนใหญ่เป็นตัวละครที่เป็นนักรบ ประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งคือสังคมญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยโบราณยกย่องผู้ชายให้อยู่เหนือผู้หญิง ผู้ชายเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์ของสังคม กฎหมายต่างๆ กำเนิดขึ้นจากผู้มีอำนาจในสังคมที่ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ธรรมเนียมปฏิบัติต่างๆ เอื้อประโยชน์ให้ผู้ชายมากกว่าผู้หญิง แต่ตัวละครเอกชายในบทละครโนกลับไม่ได้มีอำนาจเหนือผู้หญิงเรื่องความรัก ผู้ชายในบทละครโนไม่สมหวังเรื่องความรัก

การวิจัยเรื่องราวความรักของผู้ชายในบทละครโนเป็นหัวข้อที่น่าสนใจอย่างยิ่งและอาจกล่าวได้ว่างานนี้เป็นงานวิจัยชิ้นแรกในวงการวิจัยละครโนทั้งใน

ประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นที่ศึกษาภาพของตัวละครเอกชายในบทละครโนของเสะอะมิ ครบทั้ง 5 เรื่อง

2. วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ของการวิจัยมี 2 ประการ ได้แก่ ศึกษาภาพของตัวละครเอกชายในบทละครโนของเสะอะมิ ที่แสดงเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความรักระหว่างชายกับหญิง และศึกษาแนวคิดที่ปรากฏในบทละครโนเรื่องที่ศึกษา 3 ประเด็นได้แก่กฎแห่งกรรม การบรรลุลุธรรมและความรักสองชาติภพ

3. ผลการศึกษาภาพของตัวละครเอกชาย

งานวิจัยนี้ศึกษาบทละครโน 5 เรื่อง ได้แก่ อะมิกะริ คะโยะอิโคมะชิ โคะอิโนะโอะโมะนิ นิฉิกิจิ และ ฟูนะบะมิ โดยใช้ต้นฉบับบทละครโนที่รวบรวมไว้ในหนังสือโยเกียวกุ ทะอิกัน 『謡曲大観』 เพราะเป็นฉบับที่รวบรวมบทละครโนที่ยังแสดงอยู่ในปัจจุบันไว้ครบทุกเรื่อง ผลการศึกษาภาพของตัวละครเอกชายแต่ละเรื่องเป็นดังนี้

3.1 อะมิกะริ : รักจำพราว

เนื้อเรื่องของบทละครโนเรื่อง อะมิกะริ กล่าวถึงหญิงคนหนึ่งเป็นแม่นมของบุตรขุนนางในเมืองหลวง นางเดินทางกลับบ้านเกิดเพื่อไปตามหาสามีที่แยกจากกันมา และได้พบว่าบัดนี้สามีประกอบอาชีพตัดต้นไม้ไปขาย ยังมีความเป็นอยู่ขัดสน ฝ่ายสามีอับอายในสภาพที่เป็นอยู่จึงวิ่งหนีไปหลบซ่อน ภรรยาไปตามและพยายามพุดให้สามีออกมาจากที่ซ่อนตัวโดยอ้างถึงสัญญาที่ทั้งคู่เคยมีต่อกันว่าหากฝ่ายใดมีความเป็นอยู่ดีขึ้นแล้วจะกลับมาหาอีกฝ่ายหนึ่ง สามียังไม่ยอมออกมาทำให้ภรรยาคิดว่าสามีคงมีภรรยาใหม่แล้วทั้งคู่สนทนากันโดยยกบทกวีที่แสดงความผูกพันระหว่างสามีภรรยา ในที่สุดสามีก็ยอมออกมาจากที่ซ่อนและเดินทางไปเมืองหลวงพร้อมกับภรรยา

เรื่อง *อะมิกะริ* เป็นเพียงเรื่องเดียวจาก 5 เรื่องในงานวิจัยนี้ที่ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงได้ใช้ชีวิตร่วมกันจนสามีมักรรยาแล้วแต่ต้องแยกทางกันเพราะความยากจน หลังจากแยกทางกันแล้วฝ่ายชายยังคงอาศัยอยู่ที่บริเวณบ้านเกิดและมีสภาพความเป็นอยู่ยากจน ฝ่ายชายระลึกเสมอว่าตนเองมีสภาพน่าเวทนา เรื่องราวระหว่างสามีและภรรยาในบทละครในเรื่อง *อะมิกะริ* คล้ายกับเรื่องราวในวรรณคดีเรื่อง *ชะมะโตะ โมะโนะงะตะริ* 『大和物語』 ตอนที่ 148 แต่ในวรรณคดีเรื่อง *ชะมะโตะ โมะโนะงะตะริ* มีรายละเอียดบางประการที่แตกต่างจากบทละครในเรื่อง *อะมิกะริ* เช่น เดิมทีสถานภาพทางสังคมของคู่สามีภรรยาไม่ได้ต่ำต้อยนัก แต่หลังจากแต่งงานกันหลายปีต่อมาความเป็นอยู่เริ่มขัดสน ภรรยาได้เดินทางไปเมืองหลวงและเป็นภรรยาของขุนนางผู้มั่งคั่ง ต่อมาภรรยากลับไปบ้านเกิดและพบกับชายคนหนึ่งแต่งกายหอมช่อ เดินเร่ขายต้นอะมิ ภรรยาเห็นว่าคล้ายกับสามีเก่าของตนจึงเรียกชายคนนั้นเพื่อซื้อต้นอะมิ นางจำหน้าได้ว่าเป็นสามีเก่าของตนเองจึงร้องให้ด้วยความเวทนาและสั่งคนรับใช้ให้มอบอาหาร สิ่งของจำนวนมากเพื่อจ่ายเป็นค่าต้นอะมิ ฝ่ายสามีเก่าเมื่อจำได้ว่าเป็นภรรยาของตนจึงรู้สึกอับอายอย่างยิ่งและวิ่งหนีไปหลบในบ้านคน ภรรยาสั่งให้คนรับใช้ไปตามหาจนพบ สามีเก่าเขียนบทกวีลงในจดหมายให้คนรับใช้ไปมอบแก่ภรรยา ฝ่ายภรรยาได้อ่านแล้วร้องไห้และเขียนบทกวีตอบกลับ หลังจากนั้นได้เดินทางกลับเมืองหลวง

ภาพของฝ่ายชายในวรรณคดีเรื่อง *ชะมะโตะ โมะโนะงะตะริ* ตอนที่ 148 และบทละครในเรื่อง *อะมิกะริ* เหมือนกันคือภาพของชายที่มีความปรารถนาดีต่อหญิงผู้เป็นภรรยา ไม่ต้องการให้ภรรยาต้องทนลำบากกับความเป็นอยู่ที่ขัดสนจึงให้ภรรยาแยกทางกับตนและเดินทางไปเมืองหลวง และอีกภาพหนึ่งที่เหมือนกันคือภาพของชายที่ไม่มุ่งมั่นเรื่องความรักซึ่งหมายถึงการไม่พยายามยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น

ในบทละครในเรื่อง *อะมิกะริ* มีบทขับร้องของฝ่ายชายที่รำพึงถึงสาเหตุของความยากจนว่าเพราะชาติก่อนไม่ได้ปฏิบัติตามครรลองแห่งพุทธศาสนา แม้ชาตินี้ก็ไม่ได้ปฏิบัติเช่นกัน การที่มีบทขับร้องเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าฝ่ายชายเชื่อคำสอนทางพุทธศาสนาแต่ไม่ยอมปฏิบัติตามซึ่งสะท้อนถึงการไม่พยายามยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ฝ่ายชายประกอบอาชีพตัดต้นอะมิไปขาย ความเป็นอยู่ยังคงขัดสนซึ่งหากฝ่ายหญิงไม่เดินทางกลับมาจากเมืองหลวง ฝ่ายชายคงไม่สามารถไปรับฝ่ายหญิงมาอยู่ด้วยกันตามที่เคยให้สัญญาต่อกันไว้ มีเพียงข้อความหรือบทขับร้องที่แสดงให้เห็นความอับอายของฝ่ายชายเมื่อได้พบกับฝ่ายหญิง

อย่างไรก็ตามตอนท้ายเรื่องของวรรณคดีเรื่อง *ชะมะโตะ โมะโนะงะตะริ* ตอนที่ 148 และบทละครในเรื่อง *อะมิกะริ* ต่างกันคือวรรณคดีเรื่อง *ชะมะโตะ โมะโนะงะตะริ* ไม่ได้ระบุว่าหลังจากฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงเขียนบทกวีแลกเปลี่ยนกันแล้วฝ่ายชายได้เดินทางไปเมืองหลวงพร้อมกับฝ่ายหญิงหรือไม่ แต่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่ทั้งคู่ไม่ได้เดินทางไปพร้อมกันเพราะเนื้อเรื่องตอนที่ฝ่ายหญิงจำได้ว่าฝ่ายชายคือสามีเดิม ฝ่ายหญิงได้สั่งให้คนรับใช้มอบอาหารและสิ่งของจำนวนมากเป็นค่าต้นอะมิ หากต้องการรับฝ่ายชายไปร่วมชีวิตด้วยกันที่เมืองหลวงคงไม่จำเป็นต้องมอบอาหารและสิ่งของจำนวนมากขนาดนั้น ยิ่งกว่านั้นฝ่ายหญิงในวรรณคดีเรื่อง *ชะมะโตะ โมะโนะงะตะริ* ได้ไปเป็นภรรยาของขุนนางท่านหนึ่งแล้วจึงเป็นเรื่องยากที่จะพาสามีเดิมเดินทางไปเมืองหลวงด้วย ขณะที่ฝ่ายหญิงในบทละครในเรื่อง *อะมิกะริ* ไม่ได้มีสามีใหม่ ฝ่ายชายจึงสามารถเดินทางไปเมืองหลวงพร้อมกับฝ่ายหญิงได้ เรื่องราวจบลงอย่างมีความสุขตามแบบฉบับของการแสดงละครโน

3.2 *คะโยะอิโคะมะชิ* : รักกลายเป็นแค้น

เนื้อเรื่องของบทละครในเรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* กล่าวถึงพระชฎงค์รูปหนึ่งได้พบกับหญิงชาวบ้าน

คนหนึ่งซึ่งแท้จริงแล้วคือวิญญาณของโคมะชิ เมื่อพระเดินทางถึงทุ่งอิชิวะระ วิญญาณของโคมะชิและฟุกะกุชะ โโมโโม (ชายที่หลงรักโคมะชิ) ปรากฏร่างขึ้น วิญญาณของโโมโโมมีความโกรธแค้น ไม่ต้องการให้โคมะชิได้บรรลุนิพพานเพราะหากบรรลุนิพพานแล้วโโมโโมต้องทนทุกข์ทรมานในนรกเพียงลำพัง วิญญาณของโโมโโมรำพันความทุกข์ยากขณะยังมีชีวิตอยู่ที่เดินทางไปหาโคมะชิซึ่งบอกให้โโมโโมเดินทางมาหาที่บ้าน จนกว่าจะครบ 100 คืนแต่เมื่อถึงคืนสุดท้ายโโมโโมเสียชีวิตลง สุดท้ายพระธุดงค์ได้สวดมนต์อุทิศส่วนกุศลให้ทั้งโคมะชิและโโมโโมได้บรรลุนิพพานทั้งคู่

ตัวละครเอกของเรื่อง *คะโยะอิโคมะชิ* คือวิญญาณของโโมโโมซึ่งมีความแค้นเคืองตั้งแต่ครั้งยังมีชีวิตอยู่และความแค้นเคืองนั้นยังคงมีต่อเนื่องจนถึงภพวิญญาณ วิญญาณยังยึดติดกับเรื่องราวเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ ไม่อาจลืมความแค้นเคืองในอดีตได้ และหากเขาไม่สามารถลืมความแค้นเคืองจะไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ ภาพของโโมโโมประการหนึ่งคือความไม่ปรารถนาดีต่อหญิง ความรักของโโมโโมไม่ใช่ความรักที่เสียสละเพื่อคนรัก เขาไม่ได้ปรารถนาให้โคมะชิมีความสุขจากการบรรลุนิพพาน แต่ต้องการให้โคมะชิทุกข์ทรมานกับตนในนรกต่อไป ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าวิญญาณของโโมโโมอยากให้โคมะชิอยู่ด้วยในนรกเพราะเขาไม่สมหวังในความรักกับโคมะชิเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ บัดนี้ทั้งคู่กลายเป็นวิญญาณแล้วโโมโโมรู้สึกว่าตนสมหวังในความรักจึงยอมทุกข์ทรมานในนรกยังดีกว่าต้องพลัดพรากจากกัน ภาพของโโมโโมอีกประการหนึ่งที่โดดเด่นคือภาพความแค้นเคืองที่ยังไม่เลือนหาย แม้จะเปลี่ยนภพภูมิแล้ว และอีกภาพหนึ่งที่สามารถเห็นได้ชัดเจนคือความมุ่งมั่นเรื่องความรัก พยายามทำให้ความรักของตนเองสมหวัง

โโมโโมแสดงความมุ่งมั่นพยายามทำตามเงื่อนไขของโคมะชิที่กำหนดให้โโมโโมเดินทางมาพบทุกคืนจนกว่าจะครบ 100 คืน แต่สุดท้ายก็ทำไม่สำเร็จ

เพราะเสียชีวิตในคืนสุดท้าย การตั้งเงื่อนไขของโคมะชิ เช่นนี้เป็นรูปแบบการปฏิเสธความรักหรือปฏิเสธผู้ชายที่แสดงเจตนาจะมีความสัมพันธ์ด้วยดั่งบทขับร้องของโคมะชิที่แสดงความหมายว่าการตั้งเงื่อนไขเช่นนั้นเพราะคิดว่าจะสามารถหยุดยั้งความคิดของโโมโโมได้ รูปแบบการปฏิเสธความรักเช่นนี้ปรากฏในวรรณคดีเรื่องทะเลาะโตะริ โมะโนะงะตะริ 『竹取物語』 ซึ่งเป็นวรรณคดีประเภทเรื่องเล่าหรือตำนานที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศญี่ปุ่น ตัวละครเอกของเรื่องคือเจ้าหญิงคะงุยะ かぐや姫 ได้ตั้งเงื่อนไขแก่ชายห้าคนที่แสดงความปรารถนาอยากแต่งงานด้วยโดยเงื่อนไขสำหรับแต่ละคนล้วนเป็นเรื่องที่ทำได้ยากหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องที่ไม่สามารถทำให้เป็นจริงได้ แม้ว่าโคมะชิจะใช้รูปแบบการปฏิเสธที่เคยมีมาก่อนในอดีตแต่การตั้งเงื่อนไขของโคมะชิกลับกลายเป็นเสียเปล่าอย่างกว้างขวางว่าเป็นผู้หญิงที่เขินชา

3.3 โคะอิโนะโอะโมะนิ : รักต้องห้าม

เนื้อเรื่องของบทละครในเรื่อง โคะอิโนะโอะโมะนิ กล่าวถึงชายชราผู้ดูแลสวนที่แอบหลงรักมเหสีและผู้ดูแลสวนได้รับแจ้งจากขุนนางว่าหากสามารถแบกห่อของหนักและเดินรอบสวนได้ร้อยรอบพันรอบมเหสีจะมาเผยโฉมให้เห็น ผู้ดูแลสวนยินดีทำตามเงื่อนไขต่างๆ ที่เป็นการฝืนสังขาร สุดท้ายผู้ดูแลสวนทำไม่สำเร็จและสิ้นลมหายใจ ขุนนางได้แจ้งข่าวการเสียชีวิตต่อมเหสีและขอร้องให้มเหสีไปดูสภาพของชายผู้ดูแลสวนแต่มเหสีไม่สามารถลุกขึ้นยืนได้เพราะรู้สึกเหมือนมีก้อนหินขนาดใหญ่กดทับไว้ ต่อมาวิญญาณของชายผู้ดูแลสวนปรากฏร่างและรำพันความทุกข์ทรมานจากความรักจนต้องเสียชีวิต วิญญาณมีความแค้นเคืองและรำพันว่าหากได้รับการอุทิศส่วนกุศลลงทำให้ความแค้นเคืองที่มีอยู่สามารถกลางเดือนไปและกลายเป็นเทพเจ้าคอยปกป้องมเหสีไปตราบนานนับพันปี

ตัวละครเอกของเรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ* คือชายผู้ดูแลสวน เขามีความแค้นเคืองต่อเนื่องตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่จนถึงภพวิญญานคล้ายกับเรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* แต่ความรู้สึกรักของชายผู้ดูแลสวนต่อหญิงที่ตนแอบหลงรักเป็นเรื่องต้องห้ามเพราะฝ่ายหญิงเป็นมเหสีมีหน้าที่ต้องปรนนิบัติจักรพรรดิ ผู้ดูแลสวนตระหนักในเรื่องนี้อย่างดีจึงไม่กล้าบอกให้คนอื่นรู้ ภาพของตัวละครเอกคือความแค้นเคืองข้ามชาติภพ และภาพมุ้งม้นเรื่องความรัก พยายามทำให้ความรักสมหวังซึ่งคล้ายกับภาพของตัวละครเอกเรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* แต่เรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ* มีบทขับร้องตอนท้ายเรื่องที่แสดงให้เห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่ความแค้นเคืองของตัวละครเอกยังคงอยู่ ไม่ได้จางหายไป อีกภาพหนึ่งคือความปรารถนาดีต่อหญิง กล่าวคือแม้จะเสียชีวิตแล้วจะยังคงปกป้องมเหสี จุดประสงค์ของการตั้งเงื่อนไขของมเหสีมีลักษณะคล้ายกับเงื่อนไขของโคะมะชิ ในบทละครในเรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* กล่าวคือต้องการให้ฝ่ายชายล้มเลิกความตั้งใจที่จะทำให้ความรักสมหวัง

3.4 นิมิทากิ : รักที่ฝารอ

เนื้อเรื่องของบทละครในเรื่อง *นิมิทากิ* กล่าวถึงพระรูปหนึ่งได้พบกับชายหญิงคู่หนึ่งที่ดูคล้ายจะเป็นสามีภรรยาซึ่งแท้จริงแล้วเป็นวิญญานของชายหญิง ทั้งคู่รำพันความทุกข์โศกจากความรัก ฝ่ายชายอธิบายธรรมเนียมปฏิบัติของการสู่ขอแต่งงานว่าผู้ชายจะนำนิมิทากิ (กิ่งไม้ประดับสีสังดงาม) ไปตั้งไว้ที่ประตูบ้านฝ่ายหญิง หากผู้หญิงตกลงจะนำนิมิทากิเข้าไปไว้ในบ้าน วิญญานของฝ่ายชายรำพันความแค้นเคืองสมัยยังมีชีวิตอยู่ที่ได้นำนิมิทากิไปตั้งไว้วันนับพันครั้งระยะเวลาเป็นร้อยคืนแต่ความรักก็ไม่สมหวังและตำหนิฝ่ายหญิงว่าเป็นคนไร้เมตตา ไม่เห็นใจในความพยายามที่นำนิมิทากิไปตั้งไว้จนถึง 3 ปี แต่สุดท้ายวิญญานของฝ่ายชายรู้สึกยินดีที่บัดนี้ได้พบกับฝ่ายหญิงแล้ว

เรื่อง *นิมิทากิ* แสดงให้เห็นความพยายามของฝ่ายชายในการทำให้ความรักสมหวังโดยการนำนิมิทากิ (กิ่งไม้ประดับสีสังดงาม) ไปตั้งไว้ที่บ้านของฝ่ายหญิงต่อเนื่องกันเป็นเวลา 3 ปี ฝ่ายชายเฝ้ารอการตอบรับจากฝ่ายหญิงแต่สุดท้ายก็ไม่ได้สมหวังในความรักและกลายเป็นความแค้นเคือง ภาพของตัวละครเอกคือความแค้นเคืองต่อเนื่องถึงภพวิญญาน และภาพความมุ้งม้นเรื่องความรัก พยายามทำให้ความรักสมหวังคล้ายกับเรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* และ *โคะอิโนะโอะโมะนิ* แต่มีประเด็นที่น่าสนใจประการหนึ่งเกี่ยวกับความมุ้งม้นของฝ่ายชายในเรื่อง *นิมิทากิ* คือมีบทขับร้องของคอรัสที่ขับร้องแทนตัวละครเอกที่แสดงความหมายว่าฝ่ายชายอาจล้มเลิกความตั้งใจได้หากไม่มีใครรู้เรื่องนี้ ฝ่ายชายให้ความสำคัญกับภาพลักษณ์ของตนเองในสายตาผู้อื่นซึ่งทำให้คิดได้ว่าฝ่ายชายอาจมีสถานภาพทางสังคมสูง เป็นที่รู้จักในหมู่มนุษย์ทุกคน การไม่สมหวังในความรักเป็นเรื่องน่าละอาย ไม่ต้องการให้คนอื่นรู้ ภาพความพยายามของตัวละครเอกเรื่อง *นิมิทากิ* จึงอาจไม่เด็ดเดี่ยว รุนแรงเท่ากับเรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* และ *โคะอิโนะโอะโมะนิ*

นอกจากนี้เงื่อนไขของการทำให้ความรักสมหวังของ เรื่อง *นิมิทากิ* ก็แตกต่างจากเรื่องอื่น กล่าวคือเรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* และ *โคะอิโนะโอะโมะนิ* เป็นเงื่อนไขที่ฝ่ายหญิงตั้งขึ้นเองโดยมีเจตนาให้ฝ่ายชายล้มเลิกความตั้งใจและเป็นเงื่อนไขที่ฝ่ายหญิงคาดว่าฝ่ายชายจะไม่สามารถทำได้สำเร็จ ขณะที่เรื่อง *นิมิทากิ* เป็นเงื่อนไขที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติของคนในหมู่บ้าน สาเหตุที่ความรักของฝ่ายชายไม่สมหวังเพราะเฝ้ารอให้ฝ่ายหญิงนำนิมิทากิเข้าไปไว้ในบ้านแต่ฝ่ายหญิงปฏิเสธความรักโดยไม่ยอมนำนิมิทากิเข้าไปในบ้าน

3.5 ฟุนะบะมิ : รักถูกกีดกัน

เนื้อเรื่องของบทละครในเรื่อง *ฟุนะบะมิ* กล่าวถึงพระธุดงค์กลุ่มหนึ่งได้พบกับชายหญิงคู่หนึ่ง

ฝ่ายชายเชิญชวนพระธุดงค์ให้บริจาคเงินเพื่อซ่อมแซมสะพานและเล่าตำนานในอดีตว่า ณ สถานที่แห่งนี้มีชายคนหนึ่งรักภรรยามาก ภรรยาอาศัยอยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำ ฝ่ายชายต้องข้ามสะพานไปหาภรรยาทุกคืนแต่พ่อแม่ไม่พอใจและได้ตั้งไม้กระดานของสะพานออกไป ฝ่ายชายข้ามสะพานโดยไม่รู้เรื่องนี้จึงตกลงไปในแม่น้ำและเสียชีวิต วิญญาณต้องตกนรกเพราะบาปจากการมีจิตใจลุ่มหลง ฝ่ายชายเปิดเผยว่าแท้จริงแล้วตนคือชายในตำนานนั้นและขอร้องพระธุดงค์ให้อุทิศส่วนกุศลเพื่อไปจุดในโลกหน้า ต่อมาวิญญาณของฝ่ายหญิงขอบุญพระธุดงค์ที่ทำให้ตนสามารถหลุดพ้นได้แต่วิญญาณของฝ่ายชายกลับบอกว่าตนยังไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ ยังมีบาปจากจิตใจที่ลุ่มหลงพระธุดงค์รู้สึกเวทนาจึงแนะนำให้ตัดความลุ่มหลงออกสุดท้ายวิญญาณของฝ่ายชายก็สามารถบรรลุนิพพานด้วยการอุทิศส่วนกุศลของพระธุดงค์

เรื่อง *ฟูนะบะมิ* แสดงให้เห็นภาพความมุ่งมั่นเรื่องความรักของฝ่ายชายต่อภรรยาด้วยการเดินทางไปหาภรรยาทุกคืน ทั้งคู่มีความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยาแล้ว การเดินทางทุกคืนเช่นนี้เป็นการกระทำที่แสดงให้เห็นความสม่ำเสมอของฝ่ายชาย แตกต่างจากเรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ คะโยะอิโคะมะชิ* และ *นิมิกิจิ* ที่ฝ่ายชายพยายามทำให้ความรักสมหวังเพราะยังไม่ได้มีความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยากับฝ่ายหญิง บทขับร้องของเรื่อง *ฟูนะบะมิ* แตกต่างจากเรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ คะโยะอิโคะมะชิ* และ *นิมิกิจิ* โดยเรื่อง *ฟูนะบะมิ* ไม่ปรากฏคำว่าแค้นเคือง 恨み แต่เน้นคำว่าลุ่มหลงยึดติด 妄執 ซึ่งเป็นบาปประการหนึ่งทางพุทธศาสนา วิญญาณของชายหญิงในเรื่อง *ฟูนะบะมิ* มีความลุ่มหลงยึดติดกับเรื่องราวในอดีต บาปนี้ส่งผลให้วิญญาณต้องทุกข์ทรมาน ไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ นอกจากคำว่าลุ่มหลงยึดติดแล้วยังปรากฏคำว่าทุกข์ทรมาน 苦 จำนวนมากซึ่งแสดงให้เห็นความทุกข์ทรมานของวิญญาณในนรกด้วยบาปแห่งความลุ่มหลงยึดติด

สาเหตุที่วิญญาณของฝ่ายชายเรื่อง *ฟูนะบะมิ* ไม่มีความแค้นเคืองอาจสันนิษฐานได้ว่าฝ่ายชายเสียชีวิตโดยไม่รู้วาระदानของสะพานที่หายไปนั้นเป็นแผนของพ่อแม่ฝ่ายหญิง การที่ฝ่ายชายไม่รู้สึกรว่าตนถูกคิดกันทำให้วิญญาณไม่มีความแค้นเคือง แตกต่างจากตัวละครชายของอีก 3 เรื่องได้แก่ *โคะอิโนะโอะโมะนิ*, *กะโยะอิโคะมะชิ* และ *นิมิกิจิ* ซึ่งฝ่ายชายเสียชีวิตไปโดยความรักรังยังไม่สมหวัง

4. ผลการศึกษาแนวคิดที่ปรากฏบทละครโน

4.1 กฎแห่งกรรม

1) เรื่อง *อะมิกะริ* เป็นเพียงเรื่องเดียวจาก 5 เรื่องในงานวิจัยนี้ที่ไม่มีฉากในโลกหลังความตาย ตัวละครเอกยังมีชีวิตอยู่แต่มีบทขับร้องแสดงให้เห็นผลกระทบจากชาติก่อนที่ส่งผลถึงชาติปัจจุบัน กล่าวคือชาติก่อนไม่ได้ปฏิบัติตัวตามครรลองของพุทธศาสนาและเกิดมาชาตินี้ก็ไม่ได้ปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ทุกวันใช้ชีวิตอย่างไร้ค่าทำให้มีความเป็นอยู่อย่างยากจน และอีกประเด็นหนึ่งที่แสดงให้เห็นกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นผลจากการปฏิบัติและก่อให้เกิดผลดีในภายหลัง กล่าวคือความซื่อสัตย์ต่อกันของทั้งสามีและภรรยาซึ่งเป็น 1 ในศีล 5 ข้อทางพุทธศาสนา บทขับร้องของสามีได้ระบุชัดเจนว่าตนไม่ได้มีผู้หญิงคนอื่นตลอดระยะเวลาที่แยกกันอยู่กับภรรยา และภรรยาที่ไม่ได้มีสามีใหม่เช่นกัน ซึ่งแตกต่างจากวรรณคดีเรื่องยะมะโตะ โมะโนะงะตะริตอนที่ 148 ที่มีเนื้อเรื่องคล้ายกับบทละครโนเรื่อง *อะมิกะริ* แต่เรื่องยะมะโตะ โมะโนะงะตะริระบุว่าภรรยาได้ไปเป็นภรรยาของขุนนางท่านหนึ่งในเมืองหลวง ผู้วิจัยเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่ผู้แต่งบทละครโนต้องการสร้างตัวละครภรรยาให้มีความซื่อสัตย์เช่นเดียวกับสามีที่มีความซื่อสัตย์ และด้วยความซื่อสัตย์ของทั้งสามีและภรรยาซึ่งเป็นการรักษาศีลอย่างเคร่งครัดส่งผลให้ทั้งคู่ได้พบกันและสามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้อีกครั้งหนึ่ง

2) เรื่อง *คะโยะอิโคมะชิ* แสดงให้เห็นผลกระทบทั้งดีและไม่ดีที่ได้ปฏิบัติขณะยังมีชีวิตอยู่และได้ส่งผลถึงโลกหลังความตาย ผลของกรรมไม่ดีคือความแค้นเคืองของโมโม่ตั้งแต่เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ วิญญาณของโมโม่ยึดติดกับเรื่องราวความไม่สมหวังในรัก ส่งผลให้วิญญาณต้องตกนรก ไม่ได้ไปจุติในแดนสุขาวิดี ส่วนผลของกรรมดีคือการไม่ดื่มเหล้าของโมโม่ ส่งผลให้สามารถบรรลุธรรมได้ในตอนท้ายเรื่อง อีกประเด็นหนึ่งที่แสดงให้เห็นกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นผลจากการปฏิบัติไม่ดีขณะยังมีชีวิตอยู่และก่อให้เกิดผลเสียในโลกหลังความตาย กล่าวคือขณะยังมีชีวิตอยู่โคมะชิได้ตั้งเงื่อนไขให้ฝ่ายชายคือโมโม่มาพบที่บ้านติดต่อกัน 100 คืนซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการตั้งเงื่อนไขที่สร้างอุปสรรคต่อความรักหรือความตั้งใจของโมโม่ เมื่อทั้งคู่เสียชีวิตแล้วโคมะชิก็ต้องพบกับอุปสรรคต่อความตั้งใจจะบรรลุธรรมโดยโมโม่พยายามขัดขวางและจุดรั้งไม่ให้โคมะชิรับส่วนกุศลจากพระ ยิ่งกว่านั้นยังไล่พระให้กลับไป ส่วนสาเหตุที่วิญญาณของโคมะชิต้องตกนรกพร้อมกับวิญญาณของโมโม่ นั้นไม่ปรากฏในบทขับร้องว่าเป็นเพราะกฎแห่งกรรมเรื่องใด

3) เรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ* แสดงให้เห็นผลกระทบที่ไม่ดีและก่อให้เกิดผลไม่ดีในชาติเดียวกัน กล่าวคือมเหสีได้ออกอุบายให้ชายชราผู้ดูแลสวนล้มเลิกความคิดที่มีต่อนางโดยตั้งเงื่อนไขให้ชายดูแลสวนแบกของและเดินไปรอบๆ สวน ของนั้นห่ออย่างสวยงามและดูจากภายนอกแล้วเหมือนมีน้ำหนักเบาแต่ความจริงแล้วหนักมาก มเหสีต้องการให้ชายดูแลสวนตระหนักว่าความรักที่มีต่อนางนั้นไม่อาจเป็นจริงได้ แต่ผลปรากฏว่าชายดูแลสวนพยายามยกของอย่างเต็มความสามารถ สุดท้ายทำไม่ได้และตรอมใจตายด้วยความแค้นเคืองที่ไม่สามารถทำตามเงื่อนไขได้ ต่อมาเมื่อมเหสีได้รับแจ้งข่าวการตายของชายดูแลสวนและจะไปดูศพ ปรากฏว่ามเหสีไม่สามารถลุกขึ้นได้เหมือนถูกก้อนหินใหญ่ทับ แม้ว่ามเหสีจะมีความปรารถนาดี

ให้ชายดูแลสวนล้มเลิกความคิดแต่ผลลัพธ์กลับกลายเป็นด้านลบ มเหสีจึงต้องรับผลกระทบด้วยการรู้สึกเหมือนถูกก้อนหินทับ นอกจากนี้เรื่องนี่ยังแสดงให้เห็นผลกระทบที่ไม่ดีและก่อให้เกิดผลไม่ดีในชาติถัดมา กล่าวคือวิญญาณของชายดูแลสวนต้องกลายเป็นปีศาจด้วยความแค้นเคืองในเหตุการณ์ไม่สมหวังในรักเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่

4) เรื่อง *นิมิกิ* เป็นเพียงเรื่องเดียวจาก 5 เรื่องในงานวิจัยนี้ที่มีบทขับร้องว่าการพบกันระหว่างพระชูดงค์กับวิญญาณเป็นเพราะความผูกพันกันแต่ชาติปางก่อน แต่ไม่ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ในชาติก่อนของพระชูดงค์จึงไม่สามารถสรุปได้อย่างแน่ชัดถึงสาเหตุที่พระชูดงค์ต้องมาสวดพระธรรมเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้วิญญาณ แต่การมีบทขับร้องเช่นนี้ทำให้นิพนธ์ฐานได้ว่าพระชูดงค์กับวิญญาณอาจเคยร่วมกระทำความกรรมกับชายหญิงคู่นี้ซึ่งไม่แน่ชัดว่าเป็นกรรมดีหรือกรรมไม่ดี และเรื่อง *นิมิกิ* ยังมีเนื้อเรื่องแสดงให้เห็นผลกระทบที่ไม่ดีและก่อให้เกิดผลไม่ดีในชาติต่อมา เช่นเดียวกับเรื่อง *คะโยะอิโคมะชิ* และ *โคะอิโนะโอะโมะนิ* คือความแค้นเคือง ไม่สมหวังในความรักของฝ่ายชายขณะยังมีชีวิตอยู่ แม้ว่าจะพยายามนำนิมิกิ (กิ่งไม้ประดับสีสังฆาม) ไปตั้งไว้หน้าบ้านฝ่ายหญิงนานเท่าใดก็ไม่สมหวัง ทำให้วิญญาณของฝ่ายชายต้องตกนรก ทนทุกข์ทรมานเพราะไม่สามารถลิ้มความแค้นเคืองนั้นได้ แต่มีประเด็นน่าสนใจประการหนึ่งเกี่ยวกับวิญญาณของฝ่ายหญิง กล่าวคือหลังจากเสียชีวิตแล้วไม่มีบทขับร้องแสดงความแค้นเคืองของวิญญาณฝ่ายหญิงแต่วิญญาณของทั้งชายและหญิงในเรื่อง *นิมิกิ* กลับต้องตกนรกอยู่ด้วยกัน ทั้งนี้อาจสันนิษฐานได้ว่าขณะยังมีชีวิตอยู่ฝ่ายหญิงปฏิเสธการขอแต่งงานโดยไม่นำกิ่งไม้ไปไว้ในบ้าน ฝ่ายหญิงเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ของฝ่ายชาย และฝ่ายหญิงอาจยังคงยึดติดกับเรื่องราวในอดีตเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ทำให้ต้องตกนรกร่วมกับฝ่ายชาย

ยิ่งกว่านั้น เรื่อง *นิมิกิจิ* มีบทขับร้องแสดงให้เห็นความเสมอภาคในโลกหลังความตายซึ่งสะท้อนให้เห็นความคิดความเชื่อของชาวญี่ปุ่นในสมัยมูโรมะชิ สมัยนี้พุทธศาสนาได้แพร่หลายทั้งในหมู่ชนชั้นสูงและชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นเพศชายหรือหญิงก็สามารถเข้าถึงพระธรรมได้อย่างเสมอภาค เป็นบทขับร้องตอนวิญญานของชายและหญิงมาปรากฏร่างในความฝันของพระหลังจากพระได้อุทิศส่วนกุศลโดยอ่านพระธรรมแล้วกลับไป บทขับร้องนี้แสดงให้เห็นความเสมอภาค ความเท่าเทียมกันในหมู่พุทธศาสนิกชนว่าหากทำผิดแล้วต้องได้รับโทษไม่ว่าจะอยู่ในชนชั้นใด

5) เรื่อง *ฟูนะบะมิ* มีบทขับร้องแสดงเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดว่าการเกิดมาในชาตินี้ก็เพื่อรับผลกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน หากจิตใจยังยึดติดกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้วจะไม่สามารถหลุดพ้นจากวัฏสงสารไปได้ ต้องเกิดและตายสลับกันไป เรื่องนี้ใช้สะพานเป็นสื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงโดยฝ่ายชายเดินทางข้ามสะพานไปหาฝ่ายหญิงทุกวัน และยังใช้สะพานเป็นสัญลักษณ์การเชื่อมชาติภพ มีการเชิญชวนให้บริจาคเงินเพื่อสร้างสะพานเป็นหนทางไปสู่แดนสุชาวดี เรื่อง *ฟูนะบะมิ* มีเนื้อเรื่องแสดงให้เห็นผลกรรมที่ไม่ดีและก่อให้เกิดผลไม่ดีในชาติต่อมาคล้ายกับเรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* *โคะอิโนะโอะโมะชิ* และ *นิมิกิจิ* แต่ผลกรรมไม่ดีของเรื่อง *ฟูนะบะมิ* คือความลุ่มหลงยึดติดกับเรื่องราวในอดีตโดยไม่มีความแค้นเคืองของวิญญานชายกับหญิงซึ่งแตกต่างจากอีก 3 เรื่องที่เป็นความแค้นเคือง วิญญานของชายกับหญิงต้องตกนรกเพราะยังมีบาปจากการยึดติดกับเรื่องราวในอดีต ต้องทุกข์ทรมานในนรก

4.2 การบรรลุนิพพาน

การบรรลุนิพพาน *นิพพาน* เป็นความปรารถนาของชาวญี่ปุ่นสมัยโบราณ เมื่อบรรลุนิพพานแล้วจะปราศจากซึ่งกิเลส การบรรลุนิพพานสามารถกระทำได้

ทั้งขณะยังมีชีวิตอยู่และหลังเสียชีวิตแล้ว ผู้ที่สามารถบรรลุนิพพานได้ขณะยังมีชีวิตอยู่จะมีพระโพธิสัตว์มารับวิญญานไปยังแดนสุชาวดีเมื่อเสียชีวิต ความเชื่อทางพุทธศาสนาในสมัยมูโรมะชิซึ่งเป็นสมัยที่การแสดงละครโนได้รับการพัฒนาโดยเสอะอะมิ บิดาแห่งละครโน เป็นความเชื่อที่เอื้อให้พุทธศาสนิกชนสามารถบรรลุนิพพานได้โดยง่าย เช่นพุทธศาสนิกายสุชาวดี 浄土宗 ซึ่งเชื่อมั่นในพระอมิตพุทธ นิิกายนี้เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนสามารถบรรลุนิพพานได้ ขอเพียงแค่ท่องวลีที่เรียกว่า เน็มบุทซุ 念仏 อยู่ตลอดเวลา และทุกคนสามารถท่องวลีนี้ได้ทุกสถานที่

ในงานวิจัยนี้มีบทละครโน 4 เรื่องที่ตัวละครเอกเป็นวิญญานและมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการบรรลุนิพพาน ได้แก่ *คะโยะอิโคะมะชิ* *โคะอิโนะโอะโมะชิ* *นิมิกิจิ* และ *ฟูนะบะมิ* ส่วนเรื่อง *อะมิกิจิ* มีตัวละครเอกเป็นบุคคลที่ยังมีชีวิตอยู่และไม่ได้กล่าวถึงเรื่องการบรรลุนิพพาน เงื่อนไขของการบรรลุนิพพานนั้นวิญญานจะบรรลุนิพพานได้ก็ต่อเมื่อเลิกยึดติดกับเรื่องราวในอดีต แม้วิญญานจะได้รับการอุทิศส่วนกุศลแล้วแต่หากยังไม่สามารถลืมความแค้นเคืองได้ ยังไม่สำนึกผิดก็ไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ จากบทละครโน 4 เรื่องดังกล่าวข้างต้นมีเพียง 2 เรื่องที่มีบทขับร้องระบุไว้อย่างชัดเจนว่าวิญญานได้บรรลุนิพพานตอนท้ายเรื่อง ได้แก่ *คะโยะอิโคะมะชิ* และ *ฟูนะบะมิ* โดยเรื่อง *ฟูนะบะมิ* นั้นพระชูดงค์ได้อุทิศส่วนกุศลให้แก่วิญญานทั้งชายและหญิงพร้อมกัน แต่วิญญานของหญิงบรรลุนิพพานไปก่อน ส่วนวิญญานของชายบอกว่าตนยังไม่สามารถบรรลุนิพพานได้เพราะยังมีบาปจากการยึดติด ต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ พระชูดงค์แนะนำให้วิญญานของชายสำนึกในบาปที่เคยทำมา วิญญานของหญิงก็สันทนุณคำกล่าวของพระชูดงค์ วิญญานของชายยังคงรำพันเหตุการณ์เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ที่เดินทางไปหาฝ่ายหญิงแล้วตกสะพานตายอีกครั้งซึ่งเป็นสาเหตุให้ต้องกลายเป็นปีศาจด้วยความยึดติด แต่ด้วยอายุภาพแห่ง

พระธรรมทำให้วิญญาณของชายบรรลุธรรมได้ ส่วนเรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ* และ *นิมิกิจิ* ไม่มีบทขับร้องระบุว่าวิญญาณได้บรรลุธรรม ผู้วิจัยสันนิษฐานเรื่องการบรรลุธรรมของวิญญาณใน 2 เรื่องไว้ดังนี้

1) เรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ* วิญญาณของชายดูแลสวนมีความแค้นเคืองเรื่องความรักที่ไม่สมหวัง ตอนท้ายเรื่องมีบทขับร้องที่แสดงให้เห็นเงื่อนไขว่าหากโลกหน้าได้รับการอุทิศส่วนกุศล ความแค้นเคืองคงเลือนหายไป และวิญญาณจะกลายเป็นเทพคอยปกป้องมเหสี ผู้วิจัยเห็นว่าประโยคดังกล่าวเป็นเพียงการคาดคะเนหรือเงื่อนไขในอนาคตที่ยังไม่เกิดขึ้นจริง วิญญาณรู้เงื่อนไขของการบรรลุธรรมแต่ยังไม่สามารถปฏิบัติได้ ในปัจจุบันวิญญาณยังคงเป็นปีศาจที่ไม่ได้รับผลบุญและยังมีความแค้นเคืองอยู่ ดังนั้นผู้วิจัยจึงเห็นว่าการบรรลุธรรมของวิญญาณของชายดูแลสวนเป็นเรื่องที่มีความเป็นไปได้ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2) เรื่อง *นิมิกิจิ* วิญญาณของชายรำพันความแค้นเคืองที่ไม่ได้พบกับหญิงคนรักขณะยังมีชีวิตอยู่และมีบทขับร้องว่าความแค้นเคืองที่เกิดขึ้นครั้งนั้นแม้เวลาจะผ่านไปนานเท่าไรก็ไม่อาจลืมได้ แต่มีบทขับร้องในตอนท้ายเรื่องว่าวิญญาณของชายรู้สึกยินดีอย่างยิ่งที่ได้พบกันแล้วซึ่งทำให้สันนิษฐานได้ว่าความแค้นเคืองของวิญญาณของชายน่าจะหมดสิ้นลงแล้ว นอกจากนี้ในตอนกลางเรื่องยังมีบทขับร้องของฝ่ายชายที่กล่าวถึงความยินดีที่ได้พบกับพระพุทธคุณ 2 ครั้ง ครั้งแรกตอนปรากฏร่างขณะพระธุดงค์เริ่มสวดพระธรรม ครั้งที่ 2 วิญญาณของฝ่ายชายขับร้องหลังจากรำพันความแค้นเคืองเรื่องความรักไม่สมหวังขณะยังมีชีวิตอยู่ การที่วิญญาณของฝ่ายชายได้รับพระพุทธคุณหมายถึงการได้รับผลจากการอุทิศส่วนกุศลของพระธุดงค์ที่สวดพระธรรม ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่ามีความเป็นไปได้ที่วิญญาณของฝ่ายชายจะสามารถบรรลุธรรมได้ในที่สุด

4.3 ความรักสองชาติภพ

จากบทละครโน 5 เรื่องในงานวิจัยนี้มีเพียงเรื่องเดียวที่ตัวละครเอกยังมีชีวิตอยู่และไม่มีฉากในโลกแห่งวิญญาณคือเรื่อง *อะมิกะริ* ส่วนที่เหลืออีก 4 เรื่องมีฉากที่วิญญาณมาปรากฏร่างและขับร้อง ร่ายรำซึ่งเป็นพื้นที่แสดงจินตนาการของผู้แต่งบทละครโนโดยสร้างเรื่องราวที่ไม่ได้เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นได้ยากในโลกขณะยังมีชีวิตอยู่ให้สามารถกลายเป็นจริงขึ้นมาได้ เรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* *นิมิกิจิ* และ *ฟุนะบะมิ* มีฉากแสดงให้เห็นว่าวิญญาณของฝ่ายชายได้พบกับวิญญาณของฝ่ายหญิงซึ่งตัวละครเอกชายของทั้ง 3 เรื่องไม่สมหวังเรื่องความรักขณะยังมีชีวิตอยู่แต่ผู้แต่งบทละครโนได้สานฝันให้ตัวละครเอกชายได้พบกับฝ่ายหญิงในโลกแห่งวิญญาณ การได้พบกันเป็นความปรารถนาของฝ่ายชาย ดังจะเห็นได้จากบทขับร้องของทั้ง 3 เรื่องที่แสดงความเพียรพยายามของฝ่ายชาย เช่น ตัวละครเอกชายของเรื่อง *คะโยะอิโคะมะชิ* พยายามเดินทางมาที่บ้านของฝ่ายหญิงเป็นเวลา 99 คืนโดยบทละครโนไม่ได้กล่าวถึงสาเหตุการเสียชีวิตของฝ่ายชายในคืนสุดท้าย ตัวละครเอกชายของเรื่อง *นิมิกิจิ* พยายามนำนิมิกิจิ (กิ่งไม้ประดับสี่สังดงาม) ไปตั้งไว้หน้าบ้านฝ่ายหญิงซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติการสู่ขอแต่งงาน และตัวละครเอกชายของเรื่อง *ฟุนะบะมิ* พยายามไปพบฝ่ายหญิงทุกคืนโดยข้ามสะพานไป ส่วนเรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ* แม้ว่าชายดูแลสวนจะมีความพยายามในการแบกของหนักตามเงื่อนไขที่มเหสีกำหนดให้ แต่ผู้แต่งบทละครโนไม่ได้สร้างเนื้อเรื่องให้วิญญาณของชายดูแลสวนได้สมหวังเรื่องความรัก ทั้งนี้ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ามีความเป็นไปได้ที่ผู้แต่งบทละครโนต้องการแสดงให้เห็นอุปสรรคของความรักระหว่างคนต่างชนชั้น แม้ว่าเสียชีวิตไปแล้วคนที่อยู่บนชั้นต่ำกว่าก็ไม่สามารถสมหวังในความรักได้

การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารคือการเปลี่ยนภพภูมิหลังจากหมดอายุขัยในภพหนึ่งแล้ว ตาม

ความเชื่อของชาวญี่ปุ่นสมัยโบราณนั้นความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาจะมีต่อเนื่องกันสองชาติภพ ดังสุภาษิตญี่ปุ่นที่ว่าโอะยะโกะ วะ อิตเซะ ฟุฟู วะ นิเซะ ฌู วะ ชันเซะ ทะนิน วะ โกะเซะ 親子は一世、夫婦は二世、主従は三世、他人は五世 ซึ่งแปลว่า “พ่อแม่กับลูกนั้นหนึ่งชาติ สามีกับภรรยาหนึ่งสองชาติ เจ้านายกับลูกน้องนั้นสามชาติ คนอื่นนั้นห้าชาติ” จากบทละครโน 5 เรื่องในงานวิจัยนี้มีเรื่อง ฟุนะบะมิ เพียงเรื่องเดียวที่ความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงขณะยังมีชีวิตอยู่เป็นแบบสามีกับภรรยาและหลังเสียชีวิตแล้ววิญญาณของสามีกับภรรยายังได้อยู่ร่วมกันอีกในโลกหลังความตาย แตกต่างจากเรื่อง *คะโยะอิ โคะมะชิ* และ *นิมิกิ* ที่แม้ว่าชายกับหญิงจะได้พบกันในโลกแห่งวิญญาณแต่ก่อนเสียชีวิตนั้นทั้งคู่ยังไม่มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งต่อกัน การที่ผู้แต่งบทละครโนสร้างเนื้อเรื่องให้ชายกับหญิงในเรื่อง *คะโยะอิ โคะมะชิ* และ *นิมิกิ* ได้พบกันในโลกหลังความตายนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการแสดงให้เห็นผลตอบแทนในความพยายามของฝ่ายชายที่เพียรพยายามทำให้ฝ่ายหญิงตอบตกลงเรื่องความรักแต่ไม่สำเร็จขณะยังมีชีวิตอยู่ ดังนั้นหลังเสียชีวิตไปแล้วจึงให้วิญญาณของชายและหญิงได้อยู่ร่วมกัน

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือเรื่องการเริ่มนับชาติภพของความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยาสองชาติตามสุภาษิตญี่ปุ่นที่มีความหมายว่า “พ่อแม่กับลูกนั้นหนึ่งชาติ สามีกับภรรยาหนึ่งสองชาติ เจ้านายกับลูกน้องนั้นสามชาติ คนอื่นนั้นห้าชาติ” การเริ่มนับชาติภพควรเริ่มนับจากชาติใดเป็นชาติแรก งานวิจัยนี้นำเสนอแนวทางการวิเคราะห์ดังนี้

1) เรื่อง *อะมิกะริ* เป็นเพียงเรื่องเดียวในงานวิจัยนี้ที่ไม่มีฉากในโลกหลังความตาย เรื่องนี้มีบทขับร้องแสดงให้เห็นผลกระทบจากชาติปางก่อน แต่ไม่มีเนื้อหาแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในชาติก่อนว่าเป็นสามีภรรยากันหรือไม่ จึงยากที่จะ

สรุปว่าความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยาในเรื่องนี้ควรนับเป็นความสัมพันธ์ในชาติแรกหรือชาติที่สอง

2) เรื่อง *คะโยะอิ โคะมะชิ* และ *นิมิกิ* ตัวละครเอกของทั้ง 2 เรื่องมีลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือฝ่ายชายไม่สามารถทำให้ความรักสมหวังได้ขณะยังมีชีวิตอยู่ซึ่งหมายถึงความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงไม่ใช่ความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยา แต่หลังจากเสียชีวิตแล้ววิญญาณของชายกับหญิงได้มาพบกันซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ก่อนหน้านั้นแล้วว่าการที่วิญญาณของชายกับหญิงได้อยู่ร่วมกันในโลกแห่งวิญญาณเป็นเพราะผู้แต่งบทละครโนต้องการตอบแทนความพยายามของฝ่ายชายในการพยายามทำให้ความรักสมหวัง ดังนั้นการได้พบกันและอยู่ร่วมกันของวิญญาณผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าความสัมพันธ์ระหว่างวิญญาณชายกับหญิงเป็นความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยา โลกหลังความตายจึงนับเป็นชาติแรกและเมื่อวิญญาณดับหรือหมดสิ้นอายุขัยแล้วไปจุติในภพต่อไปก็จะมีความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยากันอีกเป็นชาติที่สองซึ่งจากการวิเคราะห์เรื่อง “การบรรลุนิยาม” ก่อนหน้านั้นพบว่าเรื่อง *คะโยะอิ โคะมะชิ* มีบทขับร้องระบุไว้อย่างชัดเจนว่าวิญญาณได้บรรลุนิยาม ส่วนเรื่อง *นิมิกิ* ผู้วิจัยได้สันนิษฐานว่ามีความเป็นไปได้ที่วิญญาณสามารถบรรลุนิยามได้ การบรรลุนิยามหมายถึงการจุติในแดนสุชาวดีซึ่งเป็นดินแดนที่คนสนิทหรือคนในครอบครัวที่เสียชีวิตแล้วสามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าวิญญาณของชายกับหญิงในเรื่อง *คะโยะอิ โคะมะชิ* และ *นิมิกิ* สามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้อีกครั้งในแดนสุชาวดีซึ่งหากยึดตามสุภาษิตญี่ปุ่นที่มีความหมายว่าความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาที่มีสองชาติภพแล้วอาจกล่าวได้ว่าการใช้ชีวิตร่วมกันของวิญญาณชายกับหญิงในแดนสุชาวดีเป็นการใช้ชีวิตฉันสามีภรรยาโดยนับเป็นชาติที่สอง

3) เรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ* ตัวละครเอกชายของเรื่องนี้เป็นชายที่ระทมทุกข์ที่สุดเมื่อ

เปรียบเทียบกับตัวละครเอกชายของเรื่องอื่นๆ ในงานวิจัยนี้ กล่าวคือเรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ* ไม่มีบทขับร้องสนทนาระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ และหลังจากฝ่ายชายเสียชีวิตแล้วก็ไม่มีบทขับร้องว่าวิญญาณของฝ่ายชายได้พบกับฝ่ายหญิงที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงอาจกล่าวได้ว่าเรื่อง *โคะอิโนะโอะโมะนิ* เป็นเพียงเรื่องเดียวในงานวิจัยนี้ที่ตัวละครเอกชายไม่สมหวังเรื่องความรักทั้งขณะยังมีชีวิตอยู่และในโลกหลังความตาย ฝ่ายชายสนใจฝ่ายหญิงแต่ไม่ได้มีความสัมพันธ์ลึกซึ้งต่อกัน ความสัมพันธ์ของทั้งคู่ไม่ใช่ความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยาจึงไม่สามารถวิเคราะห์เรื่องการเริ่มนับชาติภพของความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยาในเรื่องนี้ได้

4) เรื่อง *ฟูนะบะมิ* เป็นเพียงเรื่องเดียวในงานวิจัยนี้ที่ตัวละครเอกชายมีความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยากับหญิงคนรักทั้งขณะยังมีชีวิตอยู่และกลายเป็นวิญญาณแล้ว การเริ่มนับชาติภพของความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยาจึงนับจากชาติที่ยังมีชีวิตอยู่เป็นชาติแรกและโลกหลังความตายนับเป็นชาติที่สอง หากยึดตามศุภายิตฎีปุณที่มีความหมายว่าความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยามีสองชาติภพแล้วอาจทำให้สันนิษฐานได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงในชาติถัดไปไม่น่าจะเป็นความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยา จากการวิเคราะห์เรื่อง “การบรรลุลหกรรม” ก่อนหน้านี้พบว่าเรื่อง *ฟูนะบะมิ* มีบทขับร้องระบุไว้อย่างชัดเจนว่าวิญญาณได้บรรลุลหกรรมซึ่งหมายถึงการไปจุติในแดนสุขาวดีดินแดนที่สามารถใช้ชีวิตพร้อมกับคนสนิทหรือคนในครอบครัวที่เสียชีวิตแล้ว (佐藤和彦,羽田昶,高橋豊2000: 43-44) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการได้พบกันของฝ่ายชายกับหญิงในแดนสุขาวดีเป็นการใช้ชีวิตร่วมกันในฐานะอื่นที่ไม่ใช่ความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยา

บรรณานุกรม

- วินัย จามรสุนทร. (2554). *หญิงร้างรักในบทละครโนของเสอะมิ*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- Imaizumi Yoshio. (2009). *Zeami*. Tokyo: Yoshikawa koubunkan. (in Japanese)
- Nagahara Junko. (2006). Shura no monogurui – anoyo to konoyo o tsunagu mono. *Shuukyoku kenkyuu*, Vol.79(4), 358-359. (in Japanese)
- Nishino Haruo and Hata Akira. (2010). *Nou kyogen jiten*. Tokyo: Heibonsha. (in Japanese)
- Nishizawa Masashi. (2008). *Koten bungaku ni miru josei no ikikata jiten*. Tokyo: Kokusho kankoukai. (in Japanese)
- Okazaki Kazuo. (2002). Nougaku saku hin ni okeru kazokusou nit suite – kazoku o te-ma ni shita shinsaku nou shishou sousaku no tame no zendankai teki sobyou. *Aoyama gakuin joshi tanki daigaku sougou bunka kenkyuujo nenpou*, Vol.10, 3-13. (in Japanese)
- Satou Kazuhiko and Hata Hisashi and Takahashi Yutaka. (2000). *Nou no shinrigaku*. Tokyo: Kawade shobou shinsha. (in Japanese)